

Boris Bakota¹, Lidija Bakota²

¹ Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet Osijek, Stjepana Radića 13, HR–31000 Osijek

² Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Cara Hadrijana 10, HR–31000 Osijek

¹ bbakota@pravos.hr, ² lbakota@foozos.hr

Etička, pravna i lingvistička propitivanja položaja zatočenih životinja u zooškim vrtovima

Sažetak

Među mnogobrojnim primjerima čovjekove specističke pristranosti prema pripadnicima vlastite vrste, predrasudama i zanemarivanjima pripadnika članova drugih vrsta, u radu se držanje životinja u zatočeništvima zooških vrtova najprije razmatra kao primjer specističke djelatnosti. Zatim, opisuju se zakonsko-pravni okviri pružanja zaštite životinja, s posebnim osvrtom na prekršajne i kaznene prijave glede zanemarivanja i/ili zlostavljanja životinja te njihova eutanaziranja u zoo-vrtovima. Iako je osnivanje i rad zooških vrtova zakonski regulirano, kao i zaštita životinja u njima, u radu je pomnim iščitavanjem zakonskih regulativa potvrđena Viskovićeva misao da ni u najbogatijim društvima nema »zbijske moralne i pravne discipline u držanju i izlaganju zatočene faune«. Zbog toga se u radu specistička uvjerenja o opravdanosti postojanja zooških vrtova preispituju moralno-etički. Na tom će se tragu specizam ogledati i u zlonamjernim jezičnim konstruktima potvrđenim u semantičkom polju zooški vrt u hrvatskome jeziku.

Ključne riječi

specizam, zakon o zaštiti životinja, zoolingvistika, zooški vrt

1. Uvod

Čovjekova dominacija i naklonost vlastitoj vrsti određuje se terminom *specizam* ili *vrstizam* (prema engl. *speciesism*, *specism*, od engl. *species* – vrsta).¹ Joan Dunayer definira *specizam* kao

»... propust da se, s obzirom na pripadnost vrsti ili karakteristike tipične za neku vrstu, bilo kojem svjesnom biću prida jednak obzir i poštovanje.«²

1

Neologizam *specizam* predložio je Richard D. Ryder 1970. godine u djelu *Speciesism*. Premda navedeni termin nije izričito definirao, Ryder je u svojoj knjizi ukazao na činjenicu da specisti povlače oštru moralnu razliku među ljudima i svim ostalim životinjama. – Joan Dunayer, *Specizam. Diskriminacija na osnovi vrste*, prev. Zoran Čiča, Dvostruka duga – Institut za etnologiju i folkloristiku, Čakovec – Zagreb 2009., str. 29. Peter Singer, australski filozof i bioetičar, u knjizi *Animal Liberation* (1975.), definira *specizam* kao čovjekovu pristranost prema interesima članova vlastite vrste i kao predrasudu prema interesima drugih vrsta. Usp. Peter Singer,

Oslobođenje životinja, IBIS grafika, Zagreb 1998. U knjizi *Practical Ethics* (1979.), Singer razumije *specizam* kao ideju prema kojoj je opravdano biti skloniji nekim bićima samo na osnovu toga što su članovi vrste *Homo sapiens*. Usp. Peter Singer, *Praktična etika*, prev. Tomislav Bracanović, KruZak, Zagreb 2003. Filozof Tom Regan definira *specizam* kao davanje privilegiranog moralnog statusa svim ljudima, dok ostala ne-ljudska bića ne uživaju taj status. Prema: J. Dunayer, *Specizam*, str. 31.

2

J. Dunayer, *Specizam*, str. 34.

Nadalje, Dunayer kaže da je *specizam* svaki stav i oblik ugnjetavanja, isključenje bilo kojeg ne-ljudskog bića iz potpune i jednake moralne obzirnosti iz bilo kojeg razloga, a što za sobom povlači aroganciju i nepravdu, ljudsko samoljublje i njime pridruženu sklonost zlostavljanju ne-ljudi.³ Među mnogobrojnim primjerima čovjekove specističke pristranosti prema pripadnicima vlastite vrste, predrasudama i zanemarivanjima pripadnika članova drugih vrsta, u ovome će se radu posebno razmotriti primjer *specizma* u vidu držanja životinja u zatočeništvima zooloških vrtova. Kao mogući odgovor na borbu protiv takvog oblika *specizma*, u radu će se razmotriti zakonsko-pravni okviri pružanja zanemarive zaštite životinja u zoo-vrtovima te će se moralno-etički preispitati specističko opravdanje postojanja zooloških vrtova u kontekstu civilizacijskog i kulturnog razvoja *Homo sapiens*. Naime, dok se u javnom prostoru djelomice osuđuju korida, cirkusi sa životinjama, borbe pasa, pijetlova i bikova, u tom se istom kulturno-civilizacijskom prostoru zoološki vrtovi percipiraju kao mjesta zabave i rekreacije, odnosno kao mjesta

»... gdje se susreću naoko suprotni aspekti – čovjek i životinja, divlja priroda i kultura i civilizacijska nadgradnja.«⁴

Budući da na godišnjoj razini veći broj ljudi posjeti zoološke vrtove, nego muzeje, kazališta i stadione, postavljaju se pitanja: (I) je li riječ o kulturnoj i civilizacijskoj nadgradnji, o razvoju ili o nazadovanju građanskog društva; (II) što je ljudima toliko privlačno u gledanju zatočenih životinja; (III) koji su razlozi da gotovo četvrtina stanovništva Europe u životu posjeti barem jedan zoološki vrt; (IV) je li hrvatska pravna praksa odgovorila na legitimizirano držanje, izrabljivanje i ubijanje životinja u zoološkim vrtovima?

2. Zoološki vrtovi u Republici Hrvatskoj

Sukladno podacima iz »Upisnika zooloških vrtova«, od 12. listopada 2020. godine do danas, u Republici Hrvatskoj registrirano je 20 zooloških vrtova.⁵ U nastavku rada reći ćemo nešto više o trima najvećim zoološkim vrtovima u Republici Hrvatskoj – registriranim za držanje svih vrsta životinja, a ponajprije sisavaca, ptica, gmazova, riba, vodozemaca i beskralješnjaka.

Prvi hrvatski zoološki vrt osnovan je u Zagrebu 27. lipnja 1925. godine. U trenutku osnivanja nosio je deminutivni naziv »Zoološki vrtić« jer je u njemu bilo svega šest životinja – tri sove i tri lisice. S pojavom prvih divljih životinja, 1927. godine ustanova mijenja ime u »Zoološki vrt«. Zabava i rasonoda bili su osnovni razlog osnivanja zagrebačkog zoološkog vrta, po uzoru na onodobne zoološke vrtove koji su već bili prisutni diljem Europe.⁶ Danas se zagrebački zoološki vrt raspoređuje na 7 hektara, od čega 5,5 čini kopneni dio. U njemu obitava preko 370 vrsta životinja, odnosno 8800 sisavaca, ptica, gmazova, vodozemaca, riba i beskralješnjaka sa svih kontinenata.⁷

Preseljenjem splitskog Prirodoslovnog muzeja u novouređenu zgradu, 1926. godine osniva se i Zoološki vrt s malim ornitološkim parkom i najznačajnijim primjercima domaćih i egzotičnih životinja. Splitski zoološki vrt 1928. godine otvara akvarij, prvi i jedini u tadašnjoj državi. Nakon njegova zatvaranja, zgrada, u kojoj je ranije bio smješten akvarij, preuređena je u mali terarij koji je zbog lošeg stanja zgrade zatvoren 1991. godine.⁸ Budući da je vrt radio u prostorno ograničenim uvjetima, na strmom terenu koji nije bio prilagođen boravku divljih životinja, poput medvjeda i tigrova, aktivisti za zaštitu životinja tražili su premještanje životinja iz splitskog zoološkog vrta u alternativne

prostore, a sukladno tome i njegovo zatvaranje. Nakon što je nekoliko godina bio zatvoren, vrt je danas prenamijenio svoju ulogu tako da u njemu borave izvorne, autohtone i tradicijske domaće životinje.⁹

Zoološki vrt grada Osijeka osnovan je 1954. godine.¹⁰ Zoološki vrt neslužbeno je s radom počeo godinu dana ranije, kada su u Osijek stigle i prve darovane životinje iz beogradskog zoološkog vrta: vuk, jazavac, paunovi, zamorci, kopci, dva para mladih jelena i srnā te srndać. Kada je službeno otvoren, 30.

3

Ibid., str. 33.

4

Dubravka Volenec, »Zagrebački Zoo. Od zavrta do utočišta. Živi svijet iz Maksimirske bb«, *Meridijani* 104 (2006) 13, str. 70–82, ovdje str. 72.

5

Devet zooloških vrtova registrirano je za držanje morskih životinja: (I) Zoološki vrt – akvarij (Baška); (II) Aquarium Pula (Pula); (III) Aquarium (Crikvenica); (IV) Aquarium Šibenik (Šibenik); (V) Turistička agencija Šiloturist (Krk, registrirana dva puta); (VI) Aquarium Split (Split); (VII) Akvarij Poreč (Poreč); (VIII) Aquatika – slatkovodni akvarij Karlovac (Karlovac). Četiri zoološka vrta registrirano je za držanje svih vrsta životinja: (I) Zoološki vrt grada Zagreba (Zagreb); (II) Zoološki vrt Osijek (Osijek); (III) Prirodoslovni muzej i zoološki vrt (Split); (IV) Zoološki vrt Brijuni (Brijuni). Dva zoološka vrta registrirano je za držanje sisavaca, ptica i gmazova: (I) ZOO Miško (Cerna); (II) Privatan posjed obitelji Bizik (Našice). Dva zoološka vrta registrirano je za držanje sisavaca i ptica: (I) Korablja – Tišinić (Petrinja); (II) Stari grad (Đurđevac). Jedan zoološki vrt registriran je za držanje medvjeda (U. O. Macola, Korenica), jedan za držanje ptica (Papago, Poreč) i jedan za držanje sisavaca (Eko park Krašograd, Pisarovina). Usp. Ministarstvo poljoprivrede, »Upisnik zooloških vrtova (EXCEL) 12. 10. 2020.«, *Uprava za veterinarstvo i sigurnost hrane*. Dostupno na: <http://www.veterinarstvo.hr/default.aspx?id=63> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

6

Prvi zoološki vrtovi u Europi osnovani su početkom 19. stoljeća. Do kraja 19. stoljeća gotovo svi veći europski gradovi imali svoje zoološke vrtove: (I) London (1828.); (II) Dublin (1830.); (III) Bristol (1835.); (IV) Manchester (1836.); (V) Berlin (1841.); (VI) Anvers (1843.); (VII) Bruxelles (1851.); (VIII) Marseille (1854.); (IX) Pariz (1855.); (X) Rotterdam i Frankfurt na Majni (1857.); (XI) Köln (1860.); (XII) Dresden (1861.); (XIII) Haag, Hamburg i München (1863.); (XIV) Moskva (1864.); (XV) Hannover i

Petrograd (1865.); (XVI) Basel i Düsseldorf (1874.); (XVII) Poznanj i Münster (1875.); (XVIII) Lisabon (1883.); (XIX) Stockholm (1891.); (XX) Barcelona (1892.); (XXI) Sofija (1893.). Početkom 20. stoljeća osnivaju se zoološki vrtovi u Cardiffu (1903.), Reichenbergu (danas Liberec, Češka, 1904.), Rimu (1911.), Nürnbergu i Rigi (1912.). Prema: *Ilustrovani mjesečnik. Zoološki vrtić* 1 (1933) 1, str. 1–28, ovdje str. 2.

7

»O nama«, *Zoo Zagreb*. Dostupno na: <https://zoo.hr/o-nama/> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

8

»Prirodoslovni muzej i zoološki vrt, Split«, *Grad Split*. Dostupno na: <https://www.split.hr/o-splitu/kultura/prirodoslovni-muzej-i-zooloski-vrt> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

9

Upućujemo na razlikovanje pojmova *tradicijska pasmina* i *izvorna* ili *autohtona pasmina*. Kao širi pojam, tradicijska pasmina obuhvaća one životinje i pasmine čiji se genetski materijal miješao s pasminama s drugih područja, kao i s područja Dalmacije: (I) dalmatinska tuka; (II) dalmatinska kokoš (pogrmuša); (III) dalmatinski bušak (radni konj veličine ponija). S druge strane, izvorne ili autohtone pasmine nalaze se isključivo na području Dalmacije: (I) ovca dalmatinska pramenka; (II) ovca dubrovačka ruda; i (III) buša govedo; (IV) dalmatinsko sivo govedo; (V) tovar ili magarac; te (V) dvije vrste golubova. Tim je životinja prirodno stanište na Marjanu. Usp. Mario Matana, »Dok ne dođe vrijeme za 'pravi' ZOO vrt, na Marjanu ćete moći hraniti, slikavati, ... , izvorne pasmine domaćih životinja!«, *Dalmacija danas*. Dostupno na: <https://www.dalmacijadanas.hr/dok-ne-dode-vrijeme-za-pravi-zoo-vrt-na-marjanu-cete-moci-hraniti-slikavati-izvorne-pasmine-domacih-zivotinja/> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

10

Zlata Živaković-Kerže, »Crtice iz povijesti«, *Zoo vrt Osijek*. Dostupno na: <https://www.zoo-osijek.hr/hr/crtice-iz-povijesti/> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

travnja 1954. godine, imao je više od stotinu različitih životinja, dok je pozornost posjetitelja najviše bila usmjerena na jelensku divljač, vukove, bivolice, kašmirskog jarca i različite ptice.¹¹ Budući da se prostire na preko 11 hektara, osječki zoološki vrt površinom je najveći zoološki vrt u Republici Hrvatskoj. Od osnutka prvog zoološkog vrta u Republici Hrvatskoj prošlo je 96 godina. Od tada do danas, mnogi su se zoološki vrtovi otvarali i zatvarali iz različitih razloga: (I) zbog pogrešaka u osnivanju; (II) financijskih teškoća; (III) neodgovarajućeg položaja za dolazak posjetitelja (nalaze se predaleko od grada, na periferiji su ili su smješteni u samom središtu grada što dovodi do uznemiravanja stanovništva – žale se na zadržavanje, buku, strah od blizine životinja ili strah od mogućih zaraza).¹² Danas hrvatske udruge za zaštitu životinja upozoravaju na neodgovarajuće uvjete u kojima žive zatočene životinje te se raspoloživim pravnim mehanizmima bore da se na temelju utvrđenih nepravilnosti i propusta zoološki vrtovi trajno zatvore.

3. Specistička jezična zlouporaba pojmova iz semantičkog polja *zoološki vrt*

Čovjek komunicira jezikom kao simboličkim sustavom znakova.¹³ Simbol je riječ, tvorevina ili konstrukt, kojima čovjek nešto označava i na taj način uspostavlja odnos sa samim sobom, drugim ljudima, sveukupnom živom i neživom prirodom. Čovjek stvara pojmove u mislima, a njihovom »materijalizacijom« dolazi do riječi koje nose značenje.

»Stoga se značenje može podjednako smatrati i pojavom koja po svojoj prirodi pripada govoru i pojavom koja spada u oblast mišljenja.«¹⁴

Drugim riječima, pojmovi postaju objekti, jedinice ili elementi čovjekova mišljenja.¹⁵ Mislava Bertoša navodi

»... da jezik čovjeku nije apriorno dan i budući da je jedino čovjek njegov tvorac i korisnik, sve su karakteristike jezika oblikovane prema njegovim potrebama i željama, a one ne moraju uvijek biti dobronamjerne.«¹⁶

Dapače, mnogi jezični konstrukti mogu biti izričito zlonamjerni, kako prema pripadnicima ljudske vrste, tako i prema pripadnicima drugih vrsta, napose prema životinjama. Čovjekova zlouporaba jezika potvrđena je u pogrđnim izrazima koji na pragmatičnoj razini postaju prihvatljivi za određenu jezičnu zajednicu. Tako se, primjerice, o životinjama u zoološkim vrtovima govori kao o »zahvalnim objektima«¹⁷ (jezični znak referira se na manje poznate, a time ujedno i za posjetitelje zanimljive životinje), one su »beskorisna usta«, »nepotrebni želudci«¹⁸ (jezični znakovi referiraju se na životinje od kojih zoološki vrt nema nikakvu korist, posebice financijsku), one su, nažalost, i »neželjena vrsta«, »višak« jer, kada prestanu biti mladunčad, često za njima više nema ni potrebe, ni mjesta u zoološkim vrtovima.¹⁹ Potonje životinje percipiraju se kao objekti koji donose financijsku dobit pa ih se sukladno tome naziva i »velikim atrakcijama koje donose mnogo dinara«.²⁰ Navedeni izrazi primjeri su čovjekove zlouporabe jezika u vidu specističkih ideja jer se o ne-ljudima u zoološkim vrtovima govori na razini njihove zabavne i uporabne vrijednosti. Tako se jezik, tj. jezična upotreba dovodi u vezu s legitimiziranim pravom njihova ugnjetavanja.

O jeziku se često govori kao o živom organizmu

»... koji se razvija i mijenja, prihvaća nove riječi, odbacuje stare, prihvaća nove konstrukcije, zaboravlja stare.«²¹

Na pragmatičnoj i uporabnoj, ali ne i na normativno-leksičkoj i leksikografskoj razini, u suvremenom hrvatskom sociolingvističkom prostoru zabilježena je novotvorena *zootvor*. Navedeni leksem obilježava *zoološke vrtove* kao mjesta ugnjetavanja i nedavanja potpune i jednake moralne obzirnosti ne-ljudima, tj. kao mjesta ljudske arogancije i nepravde, čovjekovog samoljublja i sklonosti zlostavljanju ne-ljudi. Novotvorena *zootvor* dolazi iz ređova zagovornika i promicatelja prava životinja, a što previše ne čudi jer, kako zapaža Dunayer, »društveni pokreti često sadrže svjestan pokušaj zamjenjivanja izrabljivačkog, neuljudnog rječnika s rječnikom koji promiče jednakost«.²² Novotvorena *zootvor* nastala je stvaranjem asocijativnih veza u svijesti jednog dijela hrvatskih govornika – zagovornika prava životinja. Točnije, leksemu *zatvor* dodan je predmetak *zoo-* koji se u hrvatskom jeziku dodaje složenicama i koji označava odnos prema životinjskom svijetu (grč. ζῷον [zōon] – *živo biće, životinja*).²³ Iako je navedeni primjer hvalevrijedan pokušaj zagovornika prava životinja da i na jezičnoj razini progovore o onima koji žive u zatočeništvu, navedena novotvorena vjerojatno neće zaživjeti u jezičnoj svijesti govornika hrvatskoga jezika koji podržavaju specističke

11

Ibid.

12

Zagrepčani su se, osobito u ranim godinama zoološkog vrta u Maksimiru, često žalili na neodgovarajući položaj vrta i uvjete za držanje životinja, posebice divljih. Vidi: *Ilustrovani mjesečnik. Zoološki vrtić* 1 (1933) 1, str. 1–28, ovdje str. 2.

13

Jezik se kao simbolički sustav znakova definira kao: »a) sustav glasova, gramatike, naglasaka, riječi i fraza kojima ljudi izražavaju svoje misli i osjećaje; b) riječi i metode njihova kombiniranja koje upotrebljavaju i razumiju drugi ljudi [...]; c) čujan i artikuliran sustav za prenošenje poruka proizveden radom govornih organa.« – Usp. »Jezik«, *Hrvatski jezični portal*. Dostupno na: <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

14

Lev Semenovič Vygotskij [Lav Sergejevič Vygotski], *Mišljenje i govor*, prev. Jovan Janićijević, Nolit, Beograd 1977., str. 43.

15

Usp. Vladimir Stančić, Marta Ljubešić, *Jezik, govor, spoznaja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1994.

16

Mislava Bertoša, »Stereotipi o životinjama«, u: Lada Badurina et al. (ur.), *Teorija i mogućnosti primjene pragmatolingvistike*, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Zagreb – Rijeka 1999., str. 63–76, ovdje str. 66.

17

Zvonimir Milčec et al. (ur.), *Divlja djeca Maksimira. Knjiga o zagrebačkome Zoološkom vrtu*, Zoološki vrt grada Zagreba, Zagreb 2012., str. 95.

18

Ibid., str. 91.

19

Vrlo je česta pojava prodaje takvih »neželjenih životinja«. Preprodavači ih prodaju rančevima, trgovinama kućnim ljubimcima, trgovinama egzotičnim mesom, cirkusima i istraživačkim institucijama. Također, životinje koje su višak nude se za prodaju na internetskim stranicama. Usp. »Zootvori«, *Prijatelji životinja*. Dostupno na: <https://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=2564> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

20

Z. Milčec et al. (ur.), *Divlja djeca Maksimira*, str. 92.

21

Zlata Derossi, »Normiranje hrvatskoga jezika u procijepu između staroga i novoga«, *Filologija* (1995) 24–25, str. 87–93, ovdje str. 87.

22

J. Dunayer, *Specizam*, str. 86.

23

Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1979., str. 1449.

ideje posjećujući zoološke vrtove ne bi li vidjeli izložene objekte namijenjene ljudskoj zabavi. Međutim, iako novotvorenica zootvor trenutno i dalje ima substandardni jezični status, ona je potvrda našeg vremena u kojem se odražavaju i nespecističke ideje na lingvističkoj razini.

4. Moralno-etička propitivanja postojanja zooloških vrtova

U literaturi se obično navodi nekoliko dominantnih funkcija zooloških vrtova (npr. zabavna, odgojno-obrazovna, znanstvena i reproduktivna)²⁴ koje će u nastavku rada biti moralno-etički preispitane. Zabavna je funkcija zooloških vrtova najstarija, danas još uvijek najdominantnija, ali i moralno-etički najspornija s obzirom na to da

»... zaista većina ljudi smatra posve ispravnim da zatočenici budu sredstvo njihove razonode.«²⁵

Naime, iz nekog razloga, ljudima je

»... zabavno ići u zoološke vrtove gledati životinje u njihovim zatvorima. Te životinje su nam lijepje, slatke, simpatične, čak ih i žalimo, ali kad prođe tih par sati zabave ili znatiželje, mi odlazimo svojim kućama kao da se nikada ništa nije ni dogodilo [...] životinje su upravo brutalno otrgnute iz svoje sredine, iz svojih domova, od svoje obitelji, bez pitanja ili pristanka dovedene u najokrutnije uvjete, a zašto? Da bismo mogli reći kako je tigar lijep i velik ili kako nas je majmun nasmijao te kako smo proveli lijepo popodne. Ogromna nepravda je učinjena. Pitanje je jesmo li toga vrijedni, naših par sati prividnog i izvrnutog užitka?«²⁶

Oxfordski profesor i teolog Andrew Linzey smatra da je vrlo rijetko riječ o altruističnom cilju zabave gledatelja, već da je riječ o čistom profitu u kojemu su životinje samo roba koja se izlaže u zamjenu za novac.²⁷

Sporna je i odgojno-obrazovna (edukacijska) uloga zooloških vrtova. Naime, razvijanjem znanja o životinjama, njihovom staništu, navikama i potrebama, kao i razvijanjem čovjekove empatije prema zatočenoj fauni, pokušava se opravdati postojanje zooloških vrtova. U početku rada zooloških vrtova, informiranje posjetitelja o zatočenim životinjama nazivalo se tzv. »pasivnom edukacijom«,²⁸ odnosno stavljanjem osnovnih natpisa ili proširenih tekstova na nastambe u kojima su živjele životinje u svrhu educiranja i informiranja posjetitelja. Danas se pod odgojno-obrazovnom ulogom zooloških vrtova najčešće podrazumijevaju različiti interaktivni programi za posjetitelje pa ih se nerijetko naziva i edukacijskim centrima

»... gdje djeca i odrasli mogu puno naučiti o divljim životinjama. Međutim, u njima jedva možemo naučiti nešto o životu i ponašanju divljih životinja u divljini. Zoološki vrtovi nisu puno više od kolekcije tužnih i eksploatiranih životinja.«²⁹

Međutim, zoološki vrtovi ponajprije djeluju neodgojno

»... jer i djecu i odrasle navikavaju na oblik trajnog nasilja prema životinjama i stvaraju pogrešne predodžbe o njihovim životnim navikama.«³⁰

Nadalje, treba istaknuti da

»... ne postoji nikakav uvjerljiv dokaz za tvrdnju da zoološki vrtovi i akvariji promiču promjenu stava, edukaciju niti interes za očuvanje kod posjetitelja [...]«³¹

Znanstvena uloga zooloških vrtova predstavljena je u nastojanju da se proučava biologija (anatomija i fiziologija), patologija i ponašanje njihovih stanovnika.³² Tako je pronalazak načina održavanja što većeg broja životinja u zatočeništvu, kao i osiguravanje njihova razmnožavanja, svrha većine istraživanja koja se provode u zoološkim vrtovima. Kada bi zoološki vrtovi pre-

stali postojati, nestala bi potreba i za takvim istraživanjima,³³ dok životinje, uz odsustvo čovjekove empatije, suosjećanja prema bićima lišenih slobode i života u prirodnim staništima, ne bi bile svedene isključivo na objekte analize i istraživanja činjenica.³⁴

Mnogi zagovornici postojanja zooških vrtova ističu da se u pravilu

»... ugrožena vrsta ciljano smješta u zatočeništvo i stvara se tzv. sigurnosna populacija koja će jamčiti opstanak vrste ako izumre u prirodi.«³⁵

Jedan od razloga kojim zooški vrtovi opravdavaju svoje postojanje je i uzgoj životinja za rasplod. S obzirom na to da su životinje izmještene iz prirodnih staništa i smještene u neprimjerene životne uvjete (kaveze) u kojima vrlo teško dobivaju pomladak, osporava se i njihova reproduktivna funkcija. Zooški vrtovi nisu mjesta mogućeg spašavanja ugroženih životinjskih vrsta te poticanja uzgoja (reprodukcije) divljih vrsta. Zanimljivo je da se nigdje eksplicitno ne navodi činjenica o pravim razlozima ugroženosti životinjskih (posebice divljih) vrsta. Naime, ona dolazi od čovjeka, a konkretizirana je uništavanjem prirodnih staništa te eksploatacijom životinja u prehrambenoj industriji i industriji krzna.

Osim ranije spomenutih funkcija zooških vrtova, u literaturi navodi se još jedna – rekreacijska funkcija. Ona podrazumijeva posjećivanje zooških vrtova, a nerijetko se dovodi u vezu s čovjekovom potrebom boravka u prirodi i potrebom upoznavanja flore i faune. Pri tome su živa bića izmještena iz svo-

24

Usp. Nikola Visković, *Životinja i čovjek. Prilog kulturnoj zoologiji*, Književni krug, Split 1996.

25

Ibid., str. 352. To da se zooški vrtovi smatraju mjestima zabave, svjedoči i činjenica da se nalaze na popisima mnogih europskih turističkih odredišta. Zanimljivo je i predstavljanje zooških vrtova (parkova) u dječjoj literaturi, primjerice u dječjim časopisima, kao mjesta zabave i razonode gdje se životinje drže zatočene u »pozitivnom« smislu te se nikada ne iznose negativne strane tih ustanova. Vidi: Ana Batinić, *U carstvu životinja. Animalističko čitanje hrvatskih dječjih časopisa*, Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet, Zagreb 2013.

26

»Oduzimanje slobode«, *Prijatelji životinja*. Dostupno na: <https://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=344> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

27

Andrew Linzey, *Christianity and the Rights of Animals*, Wipf and Stock, Eugene 2016., str. 131.

28

O pojmu »pasivna edukacija« vidi: Z. Milčec *et al.* (ur.), *Divlja djeca Maksimira*, str. 50.

29

»Zoos«, *Vegan Peace*. Dostupno na: http://veganpeace.com/animal_cruelty/zoos.htm (pristupljeno 30. 11. 2021.).

30

A. Batinić, *U carstvu životinja*, str. 268.

31

Lori Marino *et al.*, »Do Zoos and Aquariums Promote Attitude Change in Visitors? A Critical Evaluation of the American Zoo and Aquarium Study«, *Society and Animals* 18 (2010) 2, str. 126–138. Prijevod prema: Lori Marino *et al.*, »Zoo zatvori ne educiraju. Kritička procjena istraživanja o zooškim vrtovima i akvarijima«, *Prijatelji životinja*. Dostupno na: <https://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=1733> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

32

N. Visković, *Životinja i čovjek*, str. 353.

33

»Zatvori puni bijede. Doživotan zatvor, bez mogućnosti uvjetnog otpusta«, *Prijatelji životinja*. Dostupno na: <https://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=343> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

34

Usp. A. Batinić, *U carstvu životinja*.

35

D. Volenec, »Zagrebački Zoo«, str. 75.

jih stvarnih prirodnih staništa, žive u skućenim prostorima, a usamljenost ih dovodi do različitih oblika neuroza, abnormalnih i samodestruktivnih ponašanja, tzv. *zoohoza* (od *zoo* + *psihoza*).³⁶ Izazvana zatočeništvom životinja, zoohoza se uobičajeno manifestira opetovanim, učestalim radnjama i oblicima ponašanja, koje se u znanosti imenuje kao abnormalno opetovano ponašanje (engl. *Abnormal Repetitive Behaviour*, poznat i kao ARB). Stoga, zoološki vrtovi nisu mjesta čovjekova sjedinjenja s prirodom i njezinim životinjskim svijetom, nego mjesta čovjekova susreta s mentalno, emocionalno i fizički ugroženim životinjama-zatvorenicima, a među kojima su i one s poremećajima ponašanja uzrokovanim životom izvan prirodnih staništa.³⁷

Američki filozof David DeGrazia smatra da su sve tri funkcije zooloških vrtova (zabava, znanstveno istraživanje i obrazovanje) uglavnom koncentrirane na ljude, dok bi se tek očuvanje vrste odnosilo na životinje.

»Ako vrsta prestane postojati, nema sadržajnog smisla po kojem je toj vrsti nanescena šteta; vrste nisu bića s interesima pa im se, dakle, i ne može nanijeti šteta.«³⁸

DeGrazia tvrdi da je nužno promatrati kvalitetu života pojedine životinje. Naime, životinju ne zanima činjenica da svojim zatočenjem i lošijom kvalitetom života pridonosi mogućem očuvanju vlastite vrste. Nadalje, DeGrazie ističe nužnost dvaju uvjeta koji bi do određene mjere mogli opravdati držanje životinja: (I) uvjet zadovoljenja fizičkih i psihičkih potreba životinja; i (II) uvjet koji životinji omogućava život koji bi u najmanju ruku bio jednako dobar onomu koji bi imala u divljini.³⁹

Dakle, na različite načine pokušava se opravdati postojanje zooloških vrtova. To ukazuje na činjenicu da živimo u vremenu dominacije tzv. »antropocentričnog stava« prema kojem je opravdano percipirati životinje kroz prizmu zabave i njihove uporabne iskoristivosti. Dokle god ljudi budu posjećivati zoološke vrtove, prevladavat će uvjerenje da su životinje zadovoljne životom u zatočeništvu, odnosno

»... da im je kod nas sasvim dobro, koliko to u zatočeništvu uopće može biti.«⁴⁰

Napuštanjem antropocentričke (tj. homocentričke) slike svijeta i konstruiranjem nove ne-antropocentričke (tj. bioetičke) slike svijeta promijenit će se i čovjekov odnos prema zoološkim vrtovima i njihovim stanovnicima.

»Budućnost zooloških vrtova treba tražiti u primjeru Worldlife Center u Londonu, koji planira stvaranje visokotehnološkog zoološkog vrta bez životinja. Posjetitelji će moći promatrati životinje u divljini preko satelitske veze, uživo, čak i u vrlo udaljenim mjestima kao što su amazonske prašume, greben Velike barijere i Afrike.«⁴¹

Također, ovdje treba istaknuti i misao udruge Prijatelji životinja – nepodupiranjem i smanjenjem broja posjetitelja, zoološki će vrtovi biti primorani zatvoriti svoja vrata.⁴²

5. Pravni dokumenti o zaštiti i dobrobiti životinja s posebnim osvrtom na životinje u zoološkim vrtovima

Nikola Visković jasno ističe da u pravnoj zaštiti životinja postoje neravnopravna i neujednačena prava s obzirom na različite kategorije životinja. Najveći broj zakonskih regulativa odnosi se na domaće životinje (privredne i kućne ljubimce), potom na lovne i nelovne (divlje) životinje, a zatim na ptice i određene sisavce (medvjede, slonove i velike mačke), u područjima koja su najčešće zaštićena, poput nacionalnih parkova i rezervata.⁴³

»U većini zemalja najbrojniji dio divljih životinja ostaje i danas bez ikakve pravne zaštite, ostavljen na milost i nemilost ljudi, pogotovo beskralježnjaci, vodozemci i gmazovi. Vrlo kasno ili nikako pravni poredak zahvaća životinje u cirkusima, u zooološkim vrtovima, u laboratorijima, u borbenim natjecanjima.«⁴⁴

Kada je riječ o životinjama u zooološkim vrtovima, pravna zaštita životinja uglavnom je određena propisima kojima se reguliraju minimalne norme za držanje životinja u zooološkoj sredini, dok je pravi uvid u zlostavljanje i zanemarivanje, pa čak i ubijanje životinja u zooološkim vrtovima moguće dobiti tek pretraživanjem individualnih, pojedinačnih prijava od strane udruga za zaštitu životinja. U nastavku rada prvo ćemo predstaviti neke od značajnijih europskih i svjetskih pravnih dokumenata koji su usmjereni na zaštitu životinja u zooološkim vrtovima, a potom ćemo analizirati pravne akte kojima je reguliran rad i zaštita životinja u zooološkim vrtovima u Republici Hrvatskoj.

5.1. Konvencija CITES o kontroli međunarodnog prometa florom i faunom (1975.)

»Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divljih životinja i biljaka« (»CITES – Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora«)⁴⁵ donesena je 3. ožujka 1973. godine u Wash-

36

Budući da se životinje drže u skučenom prostoru u kojem nemaju privatnosti, one imaju vrlo malo prilika za mentalnu stimulaciju ili tjelesne aktivnosti. Istraživanje, koje je u svjetskim zooološkim vrtovima provela Zaklada »Rođeni slobodni« (engl. »The Born Free Foundation«), otkrilo je da je zoohoza učestala pojava među zatočenim životinjama širom svijeta. Ona je potvrđena kod zatočenih slonova koji petinu svoga vremena provode u abnormalnom ponašanju, poput stalnog klimanja glavom ili grizanja čeličnih rešetaka, dok medvjedi trećinu svoga vremena provode hodajući gore-dolje po nastambi, a što je jasan znak uznemirenosti. Također, jedno utočište koje pruža dom životinjama spašenim iz zoooloških vrtova izvješćuje o učestalim pokazateljima zoohoze kod životinja dopremljenih iz zoooloških vrtova, poput čimpanza koje uslijed stresa izazvanog držanjem u zatočeništvu grizu vlastite udove. Usp. »Zatvori puni bijede«, *Prijatelji životinja*.

37

Vrlo je malo dostupnih podataka u znanstvenoj literaturi o vrstama bolesti u životinja iz zoooloških vrtova, kao i sustavnih istraživanja o mortalitetu i uzrocima uginuća životinja u njima. Jedno takvo istraživanje, a koje se ticalo učestalosti pojedinih patoloških promjena i uzroka uginuća u životinja iz zoooloških vrtova u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 2009. do 2014. godine, provedeno je nad sveukupno 247 životinja, od toga su 243 životinje bile iz Zooološkog vrta grada Zagreba i 4 životinje iz Zooološkog vrta grada Osijeka. Potonjim istraživanjem utvrdilo se da su najčešći uzrok

uginuća ptica bili: (I) trauma; (II) infekcija; (III) degenerativne promjene; dok je u slučaju gmazova i sisavaca najčešći uzrok uginuća: (I) infekcija; (II) trauma; (III) degenerativne bolesti. Vidi: Marko Hohšteter *et al.*, »Pregled uzroka uginuća životinja iz zoooloških vrtova u Republici Hrvatskoj«, *Hrvatski veterinarski vjesnik* 25 (2017) 7–8, str. 50–55.

38

David DeGrazia, *Prava životinja*, prev. Edina Dmitrović, Šahinpašić, Sarajevo 2004., str. 91.

39

Ibid., str. 82.

40

D. Volenec, »Zagrebački Zoo«, str. 79.

41

Usp. »Zootvori«.

42

Ibid.

43

Nikola Visković, »Međunarodna pravna zaštita životinja«, *Socijalna ekologija* 1 (1992) 3, str. 287–296.

44

Ibid., str. 287.

45

Usp. Hrvatski sabor, »Odluka o proglašenju zakona o potvrđivanju konvencije o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divljih životinja i biljaka (CITES)«, *Narodne novine* (1999), br. 12. Prema: Hrvatski sabor,

ingtonu, a stupila je na snagu 1. srpnja 1975. godine. Konvenciji je Republika Hrvatska pristupila 2000. godine. Do sada su Konvenciji pristupile 182 države te Europska unija.⁴⁶

»Ova Konvencija ne zaštićuje neposredno od uništavanja ugrožene vrste divljih životinja, ali im daje važnu posrednu zaštitu time što zabranjuje ili posebnim sistemom dozvolava znatno otežava međunarodnu trgovinu tim životinjama.«⁴⁷

Iako se »Dodatkom I« Konvencije zabranjuje trgovina zaštićenih životinja, među kojima su: (I) čovjekoliki majmuni (čimpanze, gorile, orangutani, giboni); (II) lemuri; (III) pande; (IV) velike mačke (gepardi, leopardi, jaguari, tigrovi, pantere, snježni leopard); (V) azijski slon; (VI) nosorozi; (VII) papige; (VIII) ždralovi; (IX) egzotični fazani; (X) ptice grabežljivice; (XI) kornjače; (XII) krokodili; (XIII) kajmani i aligatori; (XIV) određeni gušteri, varani i zmije; (XV) određeni školjkaši,⁴⁸ »Dodatkom II« iste Konvencije navedene životinje »mogu biti predmet međunarodne trgovine uz predviđen nadzor i izvožno-uvozne dozvole«. ⁴⁹ Ovo je osobito važno naglasiti kada je riječ o životinjama rođenim u zatočeništvu, poput onih u zoološkim vrtovima, jer je zoološkim vrtovima (državnim i privatnim) omogućena međunarodna trgovina, odnosno nabavljanje novih divljih životinjskih vrsta. Unatoč činjenici da je veliki broj europskih i svjetskih zemalja potpisalo Konvenciju, Visković navodi kako CITES ne predviđa pravne sankcije za nezakonitu međunarodnu trgovinu divljim životinjama, za držanje životinja kao turističkih atrakcija ili za prodaju proizvoda od ulovljenih divljih životinja.⁵⁰

»Ovo stanje leges imperfectae, tj. zakonskih normi bez predviđanja kazni, jest inače jedan od najtežih problema u primjeni mnogih međunarodnih akata o zaštiti prirode – i ne samo o zaštiti prirode.«⁵¹

Nedostatak je i što učinkovitost normi uvjetno ovisi o zakonodavnoj aktivnosti država potpisnica.⁵²

5.2. Opća deklaracija o pravima životinja (1978.)

Međunarodna liga za zaštitu životinja utemeljena je 1977. godine u Ženevi od strane predstavnika 11 državnih saveza za zaštitu životinja. Međunarodna liga sastavila je »Opću deklaraciju o pravima životinja«⁵³ po uzoru na UN-ovu »Deklaraciju o ljudskim pravima« od 15. listopada 1948. godine. Trideset godina kasnije, predsjednik Međunarodne lige Georges Heuse 15. listopada 1978. godine organizirao je svečano predstavljanje »Opće deklaracije o pravima životinja«. Namjera predstavljanja bila je povezati »Deklaraciju o ljudskim pravima«, povodom njezine tridesete obljetnice, s »Općom deklaracijom o pravima životinja«. Potonje predstavljanje održano je pred 200 ljudi uz nazočnost glavnog tajnika UNESCO-a, 14 veleposlanika i brojnih poznatih osoba, uz značajnu medijsku popraćenost.

Ovdje svakako treba istaknuti članak 4. Deklaracije u kojem se navodi da sve divlje životinje imaju pravo na slobodu u svom prirodnom okruženju, bilo to na zemlji, u zraku ili vodi, kao i pravo na razmnožavanje. Oduzimanje slobode, čak i u obrazovne svrhe, predstavlja kršenje navedenog prava. Opća deklaracija imala je vrlo malo odjeka i značaja u javnosti. Iako je predana UNESCO-u, nikada se o njoj nije raspravljalo na Glavnoj skupštini UN-a. Novija inačica »Opće deklaracije« sačinjena je 1989. godine s ciljem rješavanja određenih nejasnoća u prethodnome tekstu, ali i zbog pritiska iz aktivističkih redova. Ponovno se u »Općoj deklaraciji« (1989.) u članku 4. ističe

da divlje životinje imaju pravo na život i razmnožavanje u svom prirodnom okruženju. Svako trajno oduzimanje slobode, kao i lov i ribolov u svrhu zabave, korištenje divljih životinja iz razloga koji za njih nisu vitalni, predstavlja kršenje tog temeljnog prava. Ostale inačice teksta doživjele su istu sudbinu kao i sve prethodne te se o njima također nikada nije raspravljalo u UN-u. Mnogobrojni su razlozi zašto »Opća deklaracija« nije ispunila svoju svrhu. Stoga, nažalost, ni obje inačice članka 4., koje govore protiv držanja divljih životinja u zooškim vrtovima, nisu imale značajnijeg odjeka u javnosti.⁵⁴

5.3. Direktiva Vijeća 1999/22/EZ o držanju divljih životinja u zooškim vrtovima (1999.)

Vijeće Europske unije donijelo je 29. ožujka 1999. godine »Direktivu 1999/22/EZ« s ciljem zaštite divlje faune i očuvanja biološke raznolikosti pripremom mjera koje bi države članice trebale donijeti glede izdavanja dozvola i nadzora zooških vrtova u svrhu ojačavanja uloge zooških vrtova u očuvanju biološke raznolikosti.⁵⁵ Zooški vrt, kako stoji u Direktivi, određen je kao svaki trajni objekt u kojemu se primjerci divljih životinja drže sa svrhom izlaganja javnosti i to najmanje sedam dana godišnje. Izuzeti su cirkusi, trgovine kućnim ljubimcima i objekti za koje države članice odrede izuzeće, koje neće ugroziti ciljeve Direktive, temeljem činjenice da ne izlažu značajan broj životinja. Člankom 3. »Direktive 1999/22/EZ« određeno je da države članice donose mjere s ciljem da se u svim zooškim vrtovima provode sljedeće mjere: (I) sudjelovanja u istraživanjima koja za korist imaju očuvanje vrsta; (II) osposobljavanja za relevantne vještine očuvanja vrsta; (III) razmjene podataka o očuvanju vrsta; (IV) razmnožavanja u zatočeništvu, repopulacije ili reintrodukcije u prirodna staništa; (V) promicanja obrazovanja javnosti i podizanja razine svijesti o očuvanju biološke raznolikosti, posebice pružanjem obavijesti o izloženim vrstama i njihovim prirodnim staništima; (VI) osiguravanja adekvatnih uvjeta životinjskog smještaja u kojima se zadovoljavaju zahtjevi

»Odluka o proglašenju zakona o potvrđivanju konvencije o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divljih životinja i biljaka (CITES)«, *Narodne novine*. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/1999_10_12_196.html (pristupljeno 30. 11. 2021.).

46

Vidi: »List of Contracting Parties«, *Cites*. Dostupno na: https://cites.org/eng/disc/parties/chronolo.php?order=field_country_date_of_joining&sort=desc (pristupljeno 30. 11. 2021.).

47

N. Visković, »Međunarodna pravna zaštita životinja«, str. 289.

48

Ibid., str. 290.

49

Ibid.

50

Ibid.

51

Ibid.

52

Nataša Stojanović, *Pravo životinja*, Pravni fakultet Sveučilišta u Nišu, Niš 2017.

53

Vidi: Jean-Marc Neumann, »The Universal Declaration of Animal Rights or the Creation of a New Equilibrium Between Species«, *Animal Law Review* 19 (2012) 1, str. 91–109.

54

J.-M. Neumann, »The Universal Declaration of Animal Rights or the Creation of a New Equilibrium Between Species«, str. 102.

55

Vijeće Europske unije, »Direktiva vijeća 1999/22/EZ«, *Službeni list Europske unije* (29. 3. 1999.). Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX:31999L0022> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

očuvanja pojedinih vrsta; (VII) održavanja standarda brige o životinjama zahvaljujući razvijenom programu preventivne i kurativne veterinarske skrbi i prehrane; (VIII) sprječavanja bijega životinja da bi se izbjegle eventualne prijetnje autohtonim vrstama; (IX) ažurnog vođenja dokumentacije o svim životinjama u zoološkom vrtu. Nadalje, članak 4. regulira okvire izdavanja dozvola (licenci) za rad zooloških vrtova, njihov nadzor i njihovo potpuno ili djelomično zatvaranje. Svaka izdana dozvola mora sadržavati uvjete za primjenu navedenih zahtjeva iz članka 3., dok se redovitim nadzorom nadgledava pridržavanje potonjih uvjeta. Problem nastaje u članku 5. koji kaže da se zahtjevi za dozvolu (licencu) iz članka 4. neće primjenjivati kada neka država članica može na zadovoljavajući način dokazati Komisiji da se cilj Direktive iz članka 1., kao i zahtjevi iz članka 3.

»... ispunjavaju i trajno održavaju putem sustava ili putem regulacije i registracije.«⁵⁶

Značenje navedene odredbe vjerojatno je jasno samo onima koji su je pisali. O kakvom je ovdje sustavu riječ? O kakvoj regulaciji i registraciji? Ako se navedene odredbe odnose na nekakav drugi način, ako države članice mogu na nekakav drugi način nešto regulirati, onda postaje nejasno zašto Direktiva uopće ima takvo određenje. Pogotovo je nejasna navedena odredba kada se uzme u obzir sljedeća – odredba koja kaže da takav mogući sustav mora sadržavati odredbe o nadzoru i zatvaranju zooloških vrtova i to

»... jednake onima u članku 4. stavcima 4. i 5.«⁵⁷

Nejasno je zašto je dio odredbi dan na slobodnu volju država članicama, dok dio odredbi mora biti jednak, a vjerojatno i doslovno prepisan. Čini se da je ovdje namjera bila pokazati to da je riječ o ozbiljnom nadzoru i mogućim posljedicama utvrđenih nedostataka. Međutim, problem je u činjenici da je potpuno nejasno zašto neka država članica ne bi mogla primjenjivati zahtjeve iz članka 4., odnosno mjere očuvanja predviđene člankom 3. Mišljenja smo da je, unatoč prividno pokazanom interesu Europske unije o položaju životinja u zoološkim vrtovima, ovdje ipak riječ o tome da države mogu samostalno određivati uvjete za otvaranje zooloških vrtova. U praksi, takvo određenje dovelo je do toga da države članice mogu različito određivati uvjete držanja životinja u zoološkim vrtovima, a što znači i moguće značajne razlike u pružanju kvalitete života životinjama u zoološkim vrtovima. Stoga, može se reći da je »Direktiva 1999/22/EZ« pravni dokument od 11 članaka, koji u svom najznačajnijem dijelu državama članicama dopušta značajna odstupanja, a time zapravo ne predstavlja značajan dokument u poboljšanju regulacije rada zooloških vrtova.

Spomenimo još i Europsko udruženje zooloških vrtova i akvarija (engl. *European Association of ZOOs and aquaria – EAZA*), osnovano 1992. godine, sa sjedištem u Amsterdamu, koje obuhvaća članice iz 48 država Europe i Bliskoga istoka (unatoč svome nazivu). Prema podatcima iz listopada 2020. godine, Udruženje trenutno broji 302 redovita člana, 17 privremenih članova, 24 kandidata za članstvo, 46 korporativnih članova i 35 pridruženih članova. Unutar pridruženih članova nalaze se i tri tzv. »recipročna člana«, a to su: (I) ALPZA – Latinoameričko udruženje zooloških vrtova i akvarija; (II) AZA – Američko udruženje zooloških vrtova i akvarija; (III) Species360 – međunarodna neprofitna organizacija koja vodi bazu podataka o divljim životinjama pod ljudskom skrbi.⁵⁸ Europsko udruženje zooloških vrtova i akvarija (EAZA) navodi da zoološki vrtovi i akvariji trebaju odigrati snažnu ulogu u zaštiti divljeg svijeta i prirode (engl. *wildlife*), ne samo unutar organizacije

nego i na terenu. Cilj je Europskog udruženja zooških vrtova i akvarija: (I) očuvanje životinjske populacije i prirodnih staništa; (II) zadržavanje održive životinjske populacije pod ljudskom skrbi ne bi li se tako dugoročno osiguralo njihovo preživljavanje; (III) educiranje posjetitelja o životinjama; (IV) istraživanje svih aspekata životinjske biologije.⁵⁹ Što se tiče zakonskih regulativa i propisa kojima se propisuju uvjeti rada i zaštita životinja u zooškim vrtovima u Republici Hrvatskoj, u nastavku rada osvrnut ćemo se na najvažnije dokumente.

5.4. Zakon o dobrobiti životinja (1999.)⁶⁰

Republika Hrvatska donijela je 1999. godine »Zakon o dobrobiti životinja«, a koji u samo tri zajednička članka (23. – 25.) regulira zaštitu životinja u zooškim vrtovima, cirkusima i na izložbama. Konkretno, na zooške vrtove odnose se samo dva članka navedenog zakona.⁶¹ Sukladno Zakonu posjednici životinja u zooškim vrtovima, cirkusima i na izložbama moraju osigurati nastambe koje prostorom i opremom zadovoljavaju osnovne potrebe životinja, a koje uz zatvoreni prostor moraju imati i otvoreni prostor za kretanje životinja. Nadalje, posjednici moraju životinjama osigurati primjerenu hranu i vodu, potrebnu veterinarsku zaštitu i liječenje, human odnos djelatnika, zaštitu životinja od posjetitelja, kao i zaštitu posjetitelja od životinja. Rješenje kojim se dopušta osnivanje zooških vrtova donosi ministarstvo, a uvjete za osnivanje i rad zooških vrtova treba propisati ministar. Navedenim zakonom vrlo su šturo propisane samo opće dužnosti posjednika životinja, dok je za konkretizaciju zakonskih propisa obvezan ministar.

5.5. Zakon o zaštiti životinja (2006.)⁶²

»Zakonom o zaštiti životinja« (2006.) propisano je da nadležno tijelo donosi rješenje o udovoljavanju uvjeta kojima zooški vrtovi započinju s radom, dok ministar propisuje uvjete za rad i osnivanje zooških vrtova, kao i uvjete za osposobljavanja osoblja koje se brine o životinjama. Uz gotovo identične obveze propisane prijašnjim zakonom (1999.), novi zakon (2006.) zooš-

56

Tekst potpuno nejasno zvuči i na engleskom jeziku: »... are being met and continuously maintained by means of a system or regulation and registration.«

57

Vijeće Europske unije, »Direktiva vijeća 1999/22/EZ«.

58

»Members«, *EAZA*. Dostupno na: <https://www.eaza.net/members> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

59

»About us«, *EAZA*. Dostupno na: <https://www.eaza.net/about-us> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

60

Hrvatski sabor, »Odluka o proglašenju zakona o dobrobiti životinja«, *Narodne*

novine (1999), br. 19. Prema: Hrvatski sabor, »Odluka o proglašenju zakona o dobrobiti životinja«, *Narodne novine*. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1999_02_19_400.html (pristupljeno 30. 11. 2021.).

61

Misli se na članak 23. i 24.

62

Hrvatski sabor, »Odluka o proglašenju zakona o zaštiti životinja«, *Narodne novine* (2006), br. 135. Prema: Hrvatski sabor, »Odluka o proglašenju zakona o zaštiti životinja«, *Narodne novine*. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_12_135_3045.html (pristupljeno 30. 11. 2021.).

kim vrtovima nameće obvezu i plan zbrinjavanja životinja u slučaju njegova zatvaranja. Ako ne ispunjava zakonske uvjete, nadležno tijelo ima pravo zatvoriti zoološki vrt u cijelosti ili djelomično. Također, nadležno tijelo može: (I) narediti predaju životinja pravnim ili fizičkim osobama koje ispunjavaju uvjete za držanje životinja; ili (II) narediti da se životinje usmrte. Zakon je stupio na snagu 1. siječnja 2007. godine, a ministar je u roku od dvije godine trebao propisati uvjete za rad i osnivanje zoološkoga vrta. Nažalost, pravilnik nikada nije donesen.

5.6. Zakon o zaštiti životinja (2017.)⁶³

Sadašnji »Zakon o zaštiti životinja« (2017.) uvodi obvezu osnivanja stručnoga povjerenstva. To povjerenstvo pruža stručnu pomoć pri odlučivanju ispunjava li određeni zoološki vrt zakonske uvjete ne bi li mu se dopustilo započinjanje obavljanja djelatnosti i dužnost vođenja upisnika zooloških vrtova na mrežnim stranicama nadležnoga tijela. Ostali je tekst glede zaštite životinja u zoološkim vrtovima, uz manje izmjene, gotovo identičan odredbama »Zakona o zaštiti životinja« (2006). Zakon je na snagu stupio 26. listopada 2017. godine, a ministar je u roku od dvije godine trebao donijeti novi pravilnik o uvjetima za osnivanje i rad zooloških vrtova. Propis još uvijek nije donesen.

5.7. Pravilnik o uvjetima za osnivanje i rad zooloških vrtova (2005.)⁶⁴

Iako je »Zakon o dobrobiti životinja« donesen još 1999. godine, na donošenje pravilnika kojim je ministar bio dužan propisati uvjete za osnivanje i rad zooloških vrtova čekalo se do 2005. godine. U radu ga, kronološkim pregledom pravnih akata kojima se u Republici Hrvatskoj regulira rad i zaštita životinja u zoološkim vrtovima, navodimo tek sada s obzirom na to da je navedeni pravilnik i danas na snazi, iako je od njegova donošenja prošlo više od 16 godina te unatoč činjenici da su u međuvremenu dva nova zakonska teksta obvezivala donošenje novih pravilnika, a što se, nažalost, nije dogodilo. Pravilnik iz 2005. godine ima 27 članaka.⁶⁵ Osim uobičajenih dijelova kojima se pobliže određuju zakonske odredbe (riječ je o Zakonu iz 1999. godine!), važan je članak 22. stavak 2. kojim se određuje da zoološki vrt mora osigurati prikladne mjere kontrole populacije držanih životinja da bi se spriječilo prekomjerno povećavanje njihova broja. U stvarnosti se u pravilu radi o eutanaziranju životinja. Primjeri koji slijede potvrda su europske prakse eutanaziranja životinja u zoološkim vrtovima.

Europsko udruženje zooloških vrtova i akvarija (EAZA) procjenjuje da se godišnje u europskim zoološkim vrtovima ubije između 3000 i 5000 životinja.⁶⁶ Krajem svibnja 2021. godine dogodio se incident u zoološkom vrtu u engleskom gradu Dunstableu. Dva smeđa medvjeda pobjegla su iz svoje nastambe i pritom napali vepra. Uprava zoološkoga vrta ubrzo ih je eutanazirala i izrazila žaljenje zbog događaja.⁶⁷ Dvogodišnja zdrava žirafa Marius ubijena je u Kopenhagenu uz objašnjenje uprave zoološkoga vrta da je njegova genska baza već rasprostranjena pa stoga genski više nije prikladan za budući rasplod. Tijelo žirafe iskorišteno je za javnu disekciju (uz prisutnost odraslih i djece), a da bi potom bilo dano za hranu lavovima.⁶⁸ Iako je zoološki vrt u Krakowu pokušao udomiti žirafu, zahtjev je odbijen bez objašnjenja.⁶⁹ Yorkshire Wildlife Park također je pokušao udomiti žirafu, ali je znanstveni direktor zoološkoga vrta u Kopenhagenu odbio zahtjev uz objašnjenje da prostor treba popuniti životinjom »genetički vrjednije žirafe«.⁷⁰

Iako se možda na prvi pogled činiti da je osnivanje, rad i zaštita životinja u zoološkim vrtovima adekvatno pravno regulirano, pomnijim iščitavanjem zakonskih regulativa, u radu je potvrđena Viskovićeva misao da ni u najbogatijim društvima

»... nema zbiljske moralne i pravne discipline u držanju i izlaganju zatočene faune.«⁷¹

Visković navodi kako je očigledan nedostatak konkretnih prijedloga glede određujućih normi držanja pojedinih kategorija životinja, a što posljedično dovodi do toga da se

»... sve zatočnike ZOO-a tretira zajedno, prepuštajući nacionalnim vlastima i upravama da sami odrede 'odgovarajuće etološke, socijalne i biološke potrebe različitih vrsta.'«⁷²

6. Pravna borba za zaštitu životinja u zoološkim vrtovima – hrvatska i svjetska iskustva

6.1. Zatvoreni ilegalni zoološki vrtovi

Nakon što je utvrdila niz nepravilnosti, veterinarska inspekcija 2017. godine zatvorila je improvizirani »zoološki vrt« u Zatonu Obrovačkom koji nije bio registriran kao zoološki vrt. Inspekcijskim nadzorom utvrđeno je da su osim domaćih životinja na istom prostoru zatečene i divlje životinje te dva primata. Nadalje, utvrđeno je da vlasnik životinja nema nikakve dokumente o njihovoj migraciji i zdravlju, da životinje nisu propisno označene te da ne

63

Hrvatski sabor, »Odluka o proglašenju zakona o zaštiti životinja«, *Narodne novine* (2019), br. 102. Prema: Hrvatski sabor, »Odluka o proglašenju zakona o zaštiti životinja«, *Narodne novine*. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_10_102_2342.html (pristupljeno 30. 11. 2021.).

64

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodnoga gospodarstva, »Pravilnik o uvjetima za osnivanje i rad zooloških vrtova«, *Narodne novine* (2005), br. 67. Prema: Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodenoga gospodarstva, »Pravilnik o uvjetima za osnivanje i rad zooloških vrtova«, *Narodne novine*. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2005_06_67_1334.html (pristupljeno 30. 11. 2021.).

65

Ibid.

66

Kate Martyr, »German zoo draws up coronavirus slaughter list«, *Deutsche Welle* (15. 4. 2020.). Dostupno na: <https://www.dw.com/en/german-zoo-draws-up-coronavirus-slaughter-list/a-53135354> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

67

»Whipsnade Zoo: Brown Bears Shot Dead After Enclosure Escape«, *BBC News* (21. 5.

2021.). Dostupno na: <https://www.bbc.com/news/uk-england-beds-bucks-herts-57207961> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

68

Eutanaziju žirafe predložilo je Europsko udruženje zooloških vrtova i akvarija (EAZA).

69

Piotr Osiński, »Dyrektor zoo w Krakowie: Duńczycy nie mówią prawdy ws. żyrafy! Mogłaby zamieszkać choćby w naszym zoo«, *Cykle Gazeta* (13. 2. 2014.). Dostupno na: <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114871,15443569,dyrektor-zoo-w-krakowie-dunczycy-nie-mowia-prawdy-ws-zyrafy.html> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

70

Lars Eriksen, Maev Kennedy, »Marius the giraffe killed at Copenhagen zoo despite worldwide protests«, *The Guardian* (9. 2. 2014.). Dostupno na: <https://www.theguardian.com/world/2014/feb/09/marius-giraffe-killed-copenhagen-zoo-protests> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

71

N. Visković, *Životinja i čovjek*, str. 352.

72

Ibid.

posjeduje odgovarajuće dokumente o liječenju životinja, kao ni dokumente o eventualnim uginućima. Nakon utvrđenih nepravilnosti, zabranjeno je daljnje izlaganje životinja u improviziranom zoološkom vrtu u Zatonu Obrovačkom, a dio životinja preseljen je u registrirane zoološke vrtove.

U srpnju 2017. godine, udruga Prijatelji životinja od Državnoga inspektorata Republike Hrvatske zatražila je provođenje inspeksijskoga nadzora nad neregistriranim Zoološkim vrtom na otoku Hvaru.⁷³ Viša veterinarska inspektorica nadzor je obavila u rujnu iste godine (nakon više od dva mjeseca) te je nadzorom utvrdila nesukladnosti zbog kojih će se protiv vlasnika voditi prekršajni, ali i upravni postupak. Iz kratke obavijesti dostavljene Prijateljima životinja ističemo zanimljiv zaključak:

»... nisu potvrđeni navodi iz vaše prijave jer se ne radi o neregistriranom zoološkom vrtu [...]«. ⁷⁴

Nema detaljnijeg objašnjenja na temelju čega je veterinarska inspektorica utvrdila da se ne radi o neregistriranom zoološkom vrtu. Unatoč držanju zatočenih životinja i pozivu da se posjeti »Farma Hvar – zoološki vrt za maženje životinja« putem mrežne platforme Facebook, prostor koji (pravno) nije uređen kao zoološki vrt ne smije se nazivati »zoološkim vrtom«. ⁷⁵

6. 2. *Prijava o zanemarivanju slonice Lanke u safari-parku zoološkog vrta Nacionalnog parka Brijuni*

Voditeljica službe veterinarske inspekcije u Državnom inspektoratu zaprimila je 9. i 10. lipnja 2019. godine predstavku i prijavu o teškom i zabrinjavajućem zdravstvenom stanju slonice Lanke koju se drži u safari-parku zoološkog vrta Nacionalnog parka Brijuni. Indijska premijerka Indira Gandhi darovala je slonicu Lanku i slona Sonyja na Brijune. Sony je umro 2010. godine i Lanka je otada sama.⁷⁶ Unatoč idealiziranju njihove sreće životom u zoološkom vrtu, Sony i Lanka nisu imali baš tako lijep život. Nakon Sonyjeve smrti, *Zadarski list* podsjeća na to da ga je uprava Nacionalnog parka Brijuni prije deset godina namjeravala prodati za tadašnjih šest tisuća njemačkih maraka austrijskom trgovcu, treneru i krotitelju Antonu Gärtneru.⁷⁷ Prijatelji životinja ističu da je uprava slonove zaista i prodala, dok *Zadarski list* navodi da su to samo namjeravali.⁷⁸ Tijekom 2000. godine, šest udruga pokušalo je istražiti slučaj te su u kolovozu iste godine uspjeli posjetiti slonove. Zatekli su ih u odvojenim kavezima, u polumračnom i poluvlažnom prostoru, bez hrane i vode. Slon Sony na desnom je uhu imao ranu od 60 cm, a iznad i oko desnoga oka ranu i podljev od 20 cm. Na glavi nalazili su se brojni tragovi udaraca, a vidljiva je bila i rana na desnoj nozi. S druge strane, slonica Lanka odbijala je hranu i pokušavala se ozlijediti udaranjem glave o željezne stupove. Pri kasnijoj posjeti, izranjavani slon Sony bio je utovaren u Gärtnerov kamion. Pulski prekršajni sud kaznio je Gärtnera kaznom od 19.000,00 HRK zbog zlostavljanja slona i nepridržavanja »Zakona o zaštiti životinja«. ⁷⁹ *Zadarski list* navodi da je Sony otada postao zao i opasan za čuvare. Slon Sony umro je 2010. godine.

Na neodgovarajuće uvjete držanja slonice u Nacionalnom parku Brijuni upozoravala je 2011. godine i pazinska udruga za zaštitu životinja Happy End, kao i mnogobrojni posjetitelji Brijuna. Voditeljica službe veterinarske inspekcije u Državnom inspektoratu zaprimila je, kao što je ranije rečeno, 9. i 10. lipnja 2019. godine predstavku i prijavu o teškom i zabrinjavajućem zdravstvenom stanju slonice Lanke, da bi 3. srpnja 2019. godine, dakle nakon »samo« 24 dana, prijavu uz dopis prosljedila u daljnju obradu. Detaljan pregled safa-

ri-parka zoološkog vrta Nacionalnog parka Brijuni obavljen je 9. srpnja 2019. godine, a na temelju provedenog inspekcijskog nadzora zaključeno je da

»... nesukladnosti u odnosu na uvjete i način držanja slonice Lanke nisu utvrđene, niti su utvrđene promjene njenog zdravstvenog stanja.«⁸⁰

Zanimljivo je završno razmatranje više veterinarske inspektorice koja je utvrdila nepostojanje nesukladnosti u odnosu na uvjete i način držanja slonice Lanke.⁸¹

»Naravno da, smještaj životinja u zatočeništvu, unatoč nastojanjima da prostor i nastambe opnašaju, u što većoj mjeri, prirodno stanište udovoljavajući najnovijim spoznajama o biologiji vrsta i načinu držanja, ne može zadovoljiti biološke i etološke potrebe životinje na način kao što je u prirodnom staništu. U tom kontekstu, a s obzirom da slonovi žive u krdima od 10 do 30 jedinki, a u potrazi za hranom dnevno prelaze velike udaljenosti, njihovo držanje u zatočeništvu ne može osigurati jednaku razinu dobrobiti kao što životinje imaju u svom prirodnom staništu.«⁸²

6.3. Kaznena prijava zbog zanemarivanja i eutanziranja lavice u osječkom zoološkom vrtu

Sredinom listopada 2020. godine, mnogobrojni hrvatski mediji pratili su sudbinu jedne lavice u osječkom zoološkom vrtu.⁸³ Prema napisima iz medija, lavica je 15. rujna 2020. godine bila podvrgnuta anesteziji, tj. operativnom zahvatu. Oporavak nije tekao prema očekivanjima i došlo je do komplikacija koje su joj uzrokovale bol i patnju. Timaritelji su o tome obavijestili odgovorne u zoološkom vrtu, ali se po pitanju zdravstvenog stanja lavice nije ništa poduzimalo. Na novinarski upit od 15. listopada 2020. godine, osječki zoološki vrt odgovorio je da si je lavica, uslijed pareze i neuroloških senzacija u vidu trnaca, pojela trećinu noge pa je stoga 17. listopada 2020. godine

73
»31.07.17. Zoovrt u Zatonu Obrovačkom«, *Prijatelji životinja*. Dostupno na: <https://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=3309> (pristupljeno 31. 11. 2021.).

74
Ibid.

75
To je slično situaciji u kojoj osoba bez vozačke dozvole skrivi prometnu nesreću, ali ne odgovara za istu jer se ne smatra ispravnim vozačem.

76
Slonica Lanka od 1974. godine nalazi se na Brijunima, a 2019. godine imala je 47 godina.

77
Milan Tomljanović, »I bolje da si mi krepa slonček«, *Zadarski list* (10. 4. 2010.). Dostupno na: <https://www.zadarskilist.hr/clanci/10042010/i-bolje-da-si-mi-krepa-slonce> (pristupljeno 22. 5. 2021.).

78
»Tko je Gärtner?«, *Prijatelji životinja*. Dostupno na: <https://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=340> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

79
O (ne)djelima Antona Gärtnera bit će govora i kasnije u radu.

80
»12.07.19. Prijava vezano za uvjete i način držanja slonice Lanke u safari parku NP Brijuni«, *Prijatelji životinja*. Dostupno na: <https://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=3763> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

81
Riječ je o, kako viša veterinarska inspektorica navodi, »internom protokolu za slonicu«.

82
Usp. »12.07.19. Prijava vezano za uvjete i način držanja slonice Lanke u safari parku NP Brijuni«, *Prijatelji životinja*.

83
»26.10.20. Nadzor nad Zoološkim vrtom u Osijeku radi nepravodobno pružene veterinarske skrbi lavici«, *Prijatelji životinja*. Dostupno na: <https://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=4122> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

eutanazirana. U kaznenoj prijavi od 26. listopada 2020. godine, Prijatelji životinja ističu da si lavica sigurno nije trećinu noge pojela u jednome danu te ukazuju na sumnju o kaznenom djelu. Podsjećaju i na bijeg vučice u prosincu 2019. godine kao znak neprimjerenog rada osječkog zoološkog vrta. Istoga dana, udruga Prijatelji životinja podnijela je predstavku protiv Zoološkog vrta Osijek. Zanimljiv je odgovor Državnog inspektorata, Područnog ureda Osijek i Službi veterinarske inspekcije, u kojima se ističe da je prijava zaprimljena 15. siječnja 2021. godine te da je istoga dana izvršen cjelovit nadzor nad osječkim zoološkim vrtom. Suprotno njihovoj tvrdnji, Prijatelji životinja ističu da je prijava poslana 26. listopada 2020. godine.

Razlika u navedenim datumima je 82 dana, odnosno gotovo tri mjeseca! Na mrežnim stranicama udruge Prijatelji životinja navode se poveznice na adrese *Jutarnjeg lista*, *Večernjeg lista*, *Telegrama* i *24 sata*, koji su odmah pisali o navedenom slučaju eutanazirane lavice. Nevjerojatno je da nitko od inspektora nije imao nikakve spoznaje o lavici sve do 15. siječnja 2020. godine te da se pravno nije reagiralo i ranije. Viši veterinarski inspektor u odgovoru navodi da je pregledan kompletan dnevnik liječenja koji su vodili ovlašteni veterinari te da je lavica bila pod svakodnevnom terapijom i brigom. Na uvid je dan i kompletan jelovnik za sve životinje. Zaključeno je da se životinje uredno i kvalitetno hrane. Inspektor je čak dodao i da je prostor u kojem žive lavovi primjereno izgrađen. Također, spominje se i razgovor s upraviteljem osječkog zoološkog vrta koji je u vezi s liječenjem lavice ispričao slijed događanja

»... iz kojega se vidi da su poduzimane svakodnevne mjere i postupci ne bi li se pomoglo bolesnoj životinji.«⁸⁴

Upravitelj zoološkog vrta nastavlja da im je bilo teško donijeti odluku o eutanaziji, ali da je bila riječ o bezizlaznoj situaciji. Inspektor prenosi riječi i ravnatelja osječkog zoološkog vrta o postojanju zaposlenika koji iz nepoznatih razloga zlonamjerno širi neistinite tvrdnje o zdravlju i zanemarivanju životinja. Zanimljivo je da se ne spominju razgovori s ostalim zaposlenicima, primjerice timariteljima, a poglavito s onim zaposlenikom koji navodno širi neistinite tvrdnje. Naime, ako već i nije otkazao ugovor o radu zbog nanošenja štete ugledu tvrtke, zanimljivo bi bilo znati je li osječki zoološki vrt protiv neimenovane osobe pokrenuo barem nekakav stegovni postupak. Na kraju, zaključeno je da nisu utvrđeni nikakvi propusti u zanemarivanju, liječenju i usmrćivanju lavice u osječkom zoološkom vrtu.

Ovdje se moramo ponovno vratiti na slučaj Antuna Gärtnera, obiteljski povezanog s cirkusom Gärtner. Inspeksijski nadzor utvrdio je da je tijekom boravka cirkusa u Osijeku 2004. godine od zoološkoga vrta u Osijeku dobio jednu ljamu, jedno škotsko govedo, jednu stepsku zebru i dvije eland antilope, a da je zoološkom vrtu zauzvrat dao tri zmije – dvije šarene boe i jednog burmanskog albino pitona. Prema inspeksijskom nalazu cirkus je imao 37 životinja, 10 divljih strogo zaštićenih vrsta, a bez posjedovanja valjane dokumentacije. Prema tadašnjem »Zakonu o zaštiti prirode« prekršajni sudovi nisu bili nadležni za vođenje postupka zbog kršenja navedenoga zakona. Nadležna inspekcija uputila je vlasnika da ishodi dopuštenje od nadležnog ministarstva.

6.4. Nezakonito držanje medvjeda u U. O. Macola

U čl. 92., »Zakon o zaštiti životinja« (2017.) propisuje da se medvjedi, koji se danom stupanja ovoga Zakona na snagu, drže u zatočeništvu, osim ako je riječ o zoološkim vrtovima ili skloništima, moraju smjestiti u sklonište do

31. prosinca 2018. godine. Unatoč striktnoj i jasnoj odredbi početkom 2019. godine, kod privatnih osoba i dalje se nalazilo šest medvjeda.⁸⁵ Prema pisanju hrvatskih medija,⁸⁶ Ministarstvo poljoprivrede tijekom 2018. godine potpisalo je »Sporazum o suradnji na zbrinjavanju nezakonito držanih medvjeda« s međunarodnom udrugom za zaštitu životinja Four Paws International. Troškove uređenja utočišta za medvjede u Kuterevu, troškove veterinarske skrbi i troškove premještaja u Kuterevo ili u utočište u švicarskoj Arosi, trebala je snositi organizacija Four Paws. Time je Republika Hrvatska mogla provesti odredbu vlastitog zakona potpuno besplatno. S tim u vidu, Državni inspektorat i Ministarstvo poljoprivrede objavljuju da su u studenom 2018. godine započeli s aktivnostima oko provedbe zakona u dijelu koji zabranjuje držanje medvjeda u zatočeništvu. Tijekom travnja 2019. godine, u Ministarstvu poljoprivrede održan je sastanak na kojem se raspravljalo o koordinaciji preseljenja, daljnjoj skrbi u Kuterevu i sl. Za svibanj 2019. godine najavili su stručan pregled medvjeda, ne bi li se procijenila zdravstvena sposobnost životinja za potrebe njihova preseljenja.⁸⁷ Tijekom ljeta 2019. godine, dva su medvjeda premještena u utočište. Tijekom 2020. godine, unatoč nedvosmislenoj zakonskoj odredbi, Ministarstvo poljoprivrede registriralo je zoološke vrtove kao mjesta za držanje medvjeda.

Riječ je o U. O. Macola iz Korenice. Four Paws International prekinuo je suradnju s Ministarstvom poljoprivrede u kolovozu 2020. godine jer je ministarstvo, unatoč najavama i pokrenutim postupcima, nezakonito odlučilo dopustiti zadržavanje medvjeda u sada registriranom zoološkom vrtu u Korenici. Ovdje je očigledno riječ o kršenju »Zakona o zaštiti životinja« koje je počinilo samo Ministarstvo poljoprivrede. U Zakonu postoji obvezujuća odredba koja kao relevantan datum uzima 26. listopada 2017. godine. Nijedan neregistrirani zoološki vrt nije mogao zadržati medvjede, nego su oni morali biti premješteni u neko sklonište. Zanimljivo je da su neki medvjedi doista premješteni u sklonište, dok je u slučaju dvaju medvjeda iz zatočeništva privatne osobe zakon prekršen.⁸⁸ Ministarstvo poljoprivrede očitivalo se da je postupalo u najboljem interesu životinja i sukladno »Pravilniku o uvjetima za osnivanje i rad zooloških vrtova«.⁸⁹ Zanimljivo je da se Ministarstvo ni u jednoj riječi ne poziva na važeći »Zakon o zaštiti životinja« jer im je vjerojatno

84

»26.10.20. Nadzor nad Zoološkim vrtom u Osijeku radi nepravodobno pružene veterinarske skrbi lavici«, *Prijatelji životinja*.

85

»Organizacija Four Paws prekinula suradnju s Hrvatskom zbog Macolinih medvjeda«, *Večernji list* (13. 8. 2020.). Dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/organizacija-four-paws-prekinula-suradnju-s-hrvatskom-zbog-macolinih-medvjeda-1423752> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

86

»Koliko je ovo tužno? Šokantni prizori iza poznatog odmorišta«, *Net* (30. 4. 2019.). Dostupno na: <https://net.hr/danas/hrvatska/koliko-je-ovo-tuzno-sokantni-prizori-iza-poznatog-odmorista-macoli-hitno-treba-oduzeti-medvjede-072dafaeb1c4-11eb-9e9a-0242ac13002c> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

87

»Medvjedi koje je Macola zatočio iza restorana sele se u Kuterevo«, *T-portal* (1. 5. 2019.). Dostupno na: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/medvjedi-koje-je-macola-zatočio-iza-restorana-sele-se-u-kuterevo-foto-20190501> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

88

»Šokirani nemarom hrvatskih vlasti – međunarodna organizacija Four Paws raskinula suradnju s Hrvatskom«, *Slavonski* (14. 8. 2020.). Dostupno na: <https://slavonski.hr/sokirani-nemarom-hrvatskih-vlasti-medunarodna-organizacija-four-paws-raskinula-suradnju-s-hrvatskom-zbog-kršenja-sporazuma/> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

jasna koncepcija hijerarhije pravnih propisa. No, hijerarhija pravnih propisa u ovom slučaju uopće nije važna. Važno je da novoosnovani zoološki vrt u Korenici nikako nije mogao zadržati medvjede koji su se 31. prosinca 2018. godine nalazili u nezakonitom zatočeništvu. Zoološki vrt možda se i mogao registrirati, ali za neke nove, zakonito nabavljene životinje. Hrvatski provoditelji zakona ne samo da nisu oduzeli medvjede i novčano kaznili odgovorne osobe nego su počinitelje prekršaja nagradili, registrirali im zoološke vrtove i dopustili im zadržavanje medvjeda!

6.5. Sudbina slona Kaavana i revolucionarna presuda pakistanskog suda u Islamabadu

Svjetski najpoznatije suđenje o sudbini jednog slona dogodilo se u svibnju 2020. godine. Iako je riječ o revolucionarnoj presudi koja bi mogla značajnije utjecati na sudbinu zooloških vrtova u 21. stoljeću, moramo, nažalost, primijetiti da je riječ o pravnoj bitci koja je u široj javnosti prošla potpuno nezapaženo, kao i ona slonice Lanke u Hrvatskoj. Istambulski Visoki sud donio je 20. svibnja 2020. godine revolucionarnu odluku koja se ne odnosi samo na sudbinu slona Kaavana, koji je u zoološkom vrtu živio sam nakon smrti partnerice 2012. godine, nego govori i o budućnosti zooloških vrtova, kao i priznavanja ustavnog prava na slobodu i život svim živim bićima. Odluka na 67 stranica postavlja temelje novim pravnim promišljanjima. Zanimljivo je da, poput više veterinarske inspektorice u Republici Hrvatskoj, i pakistanski Visoki sud zaključuje da zoološki vrt u Islamabadu nije u stanju ispuniti bihevioralne, društvene i psihološke potrebe životinja koje se drže u zatočeništvu.⁹⁰ Stoga je sud odlučio da se slon Kaavan mora premjestiti u utočište za slonove u Pakistanu ili inozemstvo.⁹¹ Presuda posebno naglašava da azijski slonovi žive u matrijarhalnim krdima, da dnevno prelaze desetke kilometara i da im život u zoološkim vrtovima nikako ne može nalikovati onom u prirodnim staništima. Sud posebno ističe:

»Zoološki vrt nema nikakav pozitivan doprinos društvu. S napretkom tehnologije postoje znatno bolje i informativnije prilike promatranja i stjecanja znanja o životinjskim vrstama.«⁹²

6.6. Ostale pravne presude o oslobađanju životinja zatočeništva u zoološkim vrtovima

Visoki sud indijske savezne države Chhattisgarh naredio je 2017. godine oslobađanje slona Sonua iz zatočeništva i povratak u njegovo prirodno stanište.⁹³ Osim slonova postoje i odluke sudova o drugim životinjama u zoološkim vrtovima. U prosincu 2014. godine, Kazneni je prizivni sud u Argentini odlučio da je orangutanici Sandri, koja se od 1986. godine nalazila u zoološkom vrtu u Buenos Airesu, nezakonito uskraćena sloboda.⁹⁴ Prebačena je u Centar za velike primete na Floridu. Vjeruje se da je riječ o prvoj presudi kojom se određuje status orangutana kao ne-ljudske osobe. Krajem 2016. godine argentinski sud u Mendози naredio je da se čimpanza Cecilia treba osloboditi.⁹⁵ Naime, više od 30 godina, čimpanza Cecilia provela je život zatočena u betonskom kavezu. Sud je zaključio da primati i ne-ljudske pravne osobe posjeduju temeljna ljudska prava koja država treba proučiti i propisati. Sud ističe da se time ne daju ista prava koja imaju ljudi, već da je riječ o prihvaćanju i razumijevanju životinja kao osjetilnih živih bića koja imaju temeljno pravo biti rođena, živjeti, rasti i umrijeti u prikladnom okruženju za njihovu vrstu. Naglašeno je da

je ovdje artikulirana različita kategorija ne-ljudske pravne osobe. Na kraju, čimpanza Cecilia prebačena je u utočište u brazilskoj Sorocabi.

7. Zaključna razmišljanja

Zaključno treba reći da se u isključivanju ne-ljudskih biće iz moralne obzirnosti, kao i u onemogućavanju pravne zaštite vrstama koje nisu *Homo sapiens*, očituju korijeni specizma. U radu su se posebno razmatrali primjeri specizma u vidu držanja životinja u zatočeništvima zooloških vrtova s etičkog, pravnog i lingvističkog gledišta.

U radu su osporene: (I) zabavna; (II) odgojno-obrazovna; (III) znanstvena; i (IV) reproduktivna funkcija postojanja zooloških vrtova. S moralno-etičkog gledišta njihovo postojanje ne potvrđuje kulturno-civilizacijski napredak čovjeka 21. stoljeća. Naprotiv, zoološki vrtovi svjedoče o barbariziranju društva: (I) u kojem je sasvim normalno i opravdano zatočiti živo biće kao predmet ljudske zabave i razonode; (II) u kojem se stvaraju posve pogrešne predodžbe o životnim navikama životinja izmještenim iz prirodnih staništa; (III) u kojem se prihvaćaju različiti oblici trajnog nasilja prema životinja, a čime se posljedično potvrđuje isključivo antropocentrična (homocentrična) slika društvenog, kulturnog i civilizacijskog nazadovanja pripadnika vrste *Homo sapiens*.

Pregledom dosadašnje pravne regulative Europske unije i drugih međunarodnih dokumenata o držanju životinja u zatočeništvima zooloških vrtova, u ovom radu ističe se da je ona neujednačena. Pravna je zaštita životinja u zoološkim vrtovima uglavnom određena propisima kojima se reguliraju minimalne norme držanja životinja u zoološkoj sredini, dok je pravi uvid u zlostavljanje i zanemarivanje, pa čak i ubijanje životinja, moguće dobiti tek pretraživanjem individualnih, pojedinačnih prijava, i to najčešće, kako praksa potvrđuje, onih nastalih zalaganjem udrugā za zaštitu životinja.

Osim zakonsko-pravne borbe da se zatočenim životinjama u zoološkim vrtovima omogući pravo na slobodan život, u ovom radu ističe se i lingvistički aspekt borbe za promicanje prava životinja uporabom rječnika koji promiče jednakost bez obzira na pripadnost vrste. U cilju promicanja jednakog uvažava-

89

»Ministarstvo kaže da je sve u redu s Macolinim medvjedima«, *Index* (14. 8. 2021.). Dostupno na: <https://www.index.hr/vijesti/clanak/ministarstvo-macola-je-prema-svojim-medvjedima-postupao-u-najboljoj-mogucjoj-namjeri/2205101.aspx> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

90

»Judgment Sheet – In the Islamabad High Court, Islamabad (Judicial Department). W.P. No.1155/2019: Islamabad Wildlife Management Board through its Chairman Versus Metropolitan Corporation Islamabad through its Mayor & 4 others«, str. 53. Dostupno na: <https://aldf.org/wp-content/uploads/2021/01/Islamabad-Wildlife-Management-Board-v-MCI-WP-No-1155-of-2019.pdf> (pristupljeno 30. 11. 2021.).

91

Kaavan je krajem studenoga 2020. godine preseljen u utočište za slonove u Kambodži.

92

»Judgment Sheet – In the Islamabad High Court, Islamabad (Judicial Department). W.P. No.1155/2019: Islamabad Wildlife Management Board through its Chairman Versus Metropolitan Corporation Islamabad through its Mayor & 4 others«, str. 53.

93

Ibid.

94

Ibid.

95

Ibid.

vanja interesa svih živih bića, u hrvatskom substandardnom jeziku potvrđena je ne-specistička novotvorenica *zootvor*. Potonjom novotvorenicom imenuje se mjesto kažnjavanja i zatvaranja životinja, mjesto na kojemu se životinjama oduzima sloboda i gdje ih se trajno (doživotno) zadržava.

Boris Bakota, Lidija Bakota

**Ethical, Legal and Linguistic Reflections
about the Status of Captive Animals in ZOOS**

Abstract

There are many examples of human speciesism prejudice toward their specie and neglect toward members of other species. This article will consider one example of speciesism, the keeping of animals in captivity in ZOOS. Legal norms concerning animal protection in ZOOS are described, emphasising criminal and misdemeanour charges brought up for animal negligence and/or animal torture and their euthanasia. Although the ZOO establishment and functioning, as well as animal protection within ZOO, is legally prescribed, the article affirmed Visković's thought that not even in the most prosperous societies "there is no real moral or legal discipline in keeping and exhibiting captive fauna". Speciesism believes justifying ZOO existence will be morally and ethically reexamined. Speciesism could be found in malicious language constructions affirmed in semantical field zoological garden in the Croatian language.

Keywords

speciesism, animal protection act, zoo linguistics, ZOO